

Fatemplomok és haranglábak

Gyermekkorom emlékeként él még ma is a dombtetőre épült, kedves kis fatemplomok ég felé törő tornya, a négy sarkon levő fióktoronnyal, amelyek szinte integettek azok felé, aki Erdély-szerte utazva kitekintettek a dőcögő vonat ablakából. Sajnos, számuk évről évre csökken, mert nemcsak az idő viszontagságai-val kellett e templomocskáknak, haranglábaknak, kápolnáknak megbirkózniuk: az emberi nemtörődömség is tizedelte soraikat.

A civilizáció, az új és szebb után való vágyakozás mellőzte a sok szere-ttel készült, alkotó mesterük népművészeti készségéről árulkodó templomokat. A kőből vagy téglából készült építményeket többre becslük, a fatemplomokat használaton kívül helyezték. Legjobb esetben az ikonokat és az oltárt költöztették át az új templomba.

A mesteremberek leleményesek voltak, úgy építették templomaikat, hogy szétszedhető, költöztethető legyen. Ennek tulajdonítható, hogy a használaton kívül helyezett fatemplomokat nem egy esetben más, szerényebb igényekkel rendelkező faluban újra felállították, és megmentették az utókor számára.

A fatemplomok stílus és szerkezeti forma szerint két csoportba sorolhatók: 1. a nyugati, gót, 2. a keleti, bizánci befolyás alatt épült típusok. Az elsők egytor-nyúak, a második csoportba tartozók háromtornyosak. A nyugati magyarok, ro-mánok, németek és szlovákok kedvelték. A háromtornyú templomok építését a rutének hozták gyakorlatba — főleg a fában gazdag Máramaros vidékén —, de ezeknek szerkezeti felépítése és díszítőelemei nem azonosíthatók a román fatemp-lomokéval.

E két stílusban épült templomok építészeti jellemzése érdekes következteté-sekre vezet.

A felsőfüldi egyike a legmerészebb faépítészeti alkotásoknak. Magasan fel-szökkenő, jó arányokkal rendelkező tornya bámulatos. Nehéz feladatra vállalko-zott építője, midőn a torony alapszélességének négyszeresét mérte fel a magas-ságnak. Éppen e szokatlan mérettel érte el a legnagyobb hatást. A négy fióktorony is szerves része a toronynak. A 20 méter magas torony legtökéletesebb formáját mutatja a torony és a templom egységének, jó arányának.

Hosszú idő kellett ahhoz, hogy a torony súlyát a templom derekára és a padláskerendák hordképességére rá merjék bízni. Két példa is igazolja: Bocs köz-ségben a templom a toronytól két méternyi távolságban áll, a közeli Kiskalotán a kettőt már egyesítve látjuk, elég bátortalanul, mert csak a fedél közös rajtuk, a szerkezet még különálló.

A felsőfüldi templom egyhajós építmény. A szentélyt úgy alakították ki, hogy a téglalap két sarkát 25 fokban elvágták. A boronafalás építmény magas kőfalon nyugszik, a szentélyt csak három kis ablak világítja meg. A templom mennye-zete boltíves, bordákra helyezett tölgyfadeszékák alkotják a szerkezetet. A bolt-cikkelyek is gondosan egymásba vannak róva. A belső falakat és a boltzatokat festmények ékesítik. Belsejének világítását négy kis ablak szolgálja. A csarnokot a szentélytől képállvány választja el.

A magas fedelen a szentély fölött alkalmazott kis torony érdekes bevégző-dését adja a tetőszerkezetnek, s az egybefutó gerincevonalak csomópontját szelle-mesen feloldja. A tornác a déli oldalon egész hosszában kiterjed. Meglátszik rajta, hogy nem ide készült, mint szükséges alkatrész a templomhoz simul. Gyakorlati szerepet tölt be, mert védi a templom alapperendáit, menhelyet nyújt a korán érkezőnek a templomozás megkezdéséig, halotti toroknál pedig a lakóházat pótolja. Emellett díszíti a templom elejét, az oszlopos, árkados mellvéd eltakarja az unal-mas, csupaszfalakat. Alkalmazásuk már annyira szokássá vált, hogy körülövezik a templomot, csak a szentélyt hagyják szabadon. A régi templomoknál a por-ticus vagy hasonló célt szolgáló tornác hiányzik. Innen van az, hogy sok régi templomon meglátszik: a tornác csak újabban épült hozzá, nem szerves része.

Megjegyzendő, hogy a tornác ott volt régente is a templom erkélyén, csak le kellett szállnia a földszintre, mert íme, a felsőfüldinek 1728-ban még nem volt tornáca. A középfüldit 1818-ban építették, de ennek már három oldalon van tornáca. A Kisesküllőn 1801-ben épült templomnál is hasonló a helyzet. Kolozs megyében, Malomszegen 1855-ben és Szentmárián 1857-ben építették, de már ezek-

nél a tornác csak a nyugati oldalukra terjed ki; a fedél terhét is viseli, s a toronyszerkezet súlyából is kiveszi a részét. Ez esetben már felfedezhető a tornácszerkezet jelentősége, nem pusztán dekoráció.

A felsőföldi templom faragványokban is a leggazdagabb Kolozs megyében. Felülről a harmadik boronafán, magasan kidomborodó öv (kötélfonat-utánzás) vonul köröskörül, mintegy támasztékként a konzoloknak. Mellette mindkét oldalon fűrészfogszerűen faragott szalag fogja át az egész építményt. A konzolok profilja és a kötélfonat domborulata egymáshoz illő, azonfelül a hely is alkalmas e díszítésre. Csak az ajtók és ablakok nyílása vágja át a fonatot, de ez nem zavarja az összhangot. Az ajtó szemöldökfáján, ahol a pajzsmezőben felirat foglal helyet, továbbá a két ajtófélfán határozottan megismerhető gót tagozás követi a díszes kötélfonatot.

A tornác oszlopai és ívezete ugyanezen stílusban készült fafaragó művészet jegyeit viseli.

A bejárati ajtó faragott, díszes szemöldökfáján látható cirillbetűs felírásból megtudjuk, kik voltak a mesterei ennek a ritka szép építménynek: Petru Brudul, Gregornak fia, kendermáli, és az egreybéli Nicolae. Évszám: 1727.

A toronyerkély félköríves záródású nyílásaival, faragott oszlopaival, szív-alak csipkékészű mellvédjével érdekes átmenet a toronyláb felé. Ívesen kimetszett hó-naljgerendája és az azon levő félköríves tagozat, valamint a baluszterekre emlékeztető tartóoszlopocskák igazolják mesterük fafaragó művészetét. Hasonló díszítő-elemeket láthatunk a tornác kiképzésénél is.

A kiseskülli fatemplom a Kolozs megyeiek között a legmodernebb. Nyugati bejárata előtt kis lépcsőház emelkedik, amelynek tornya már barokkszerű. Magán viseli a jó tervezés és kivitelezés jegyeit. Az építmény egyhajós, sokszög alakú (fél nyolcszög) szentéllyel. A toronylábak egyenesek, a sisak az általuk képezett négyszögöslopot viszi át nyolcszögű gúlába. E sima átmenetet takarja a négy kis torony, amelyek az erkély felett a négy sarkon épültek. A templomfedél magas, egyenlő oldalú háromszögből szerkesztve, a szentély tagolását a fedél síkjai is követik. Ezáltal a nagy test könnyedebbé, kecsesebbé válik. Semmi különös dísz, faragás nincs rajta. A szokásos kétélvezet és konzoltartók is a legmérsékeltőbb kivitelben egyszerűek. A toronyerkély csipkézete egyenes vonalakból származik. Az ajtók szegmentívszerű záradéka barokk hatásra utal. Szemöldökfáján már latinbetűs felírás tünteti föl az építőmester nevét — Milronean Juon — és az építés idejét: 1801. Hasonló a drági és nagypetri fatemplom, de maga a típus is annyira egy, hogy könnyen megállapíthatjuk mindkettőnek a korát.

Érdekes megfigyelést tehetünk a fedélszerkezet ereszgerendái és az alattuk levő fattyúgerendák (pótgerendák) tagolására vonatkozólag, ezek konzolformára kiképezett gótikus profilokat mutatnak.

A tornácok, valamint a toronyerkélyek tartóoszlopainak díszes megmunkálása faragómesterük ötletgazdagságát dicséri. Talán zébetlen, de ha megfigyeljük ezeket az oszlopokat, felfedezhető az ókori építészetben, nevezetesen az egyiptomiak által alkalmazott bimbók és pálmafejezetek kicsinyített mása.

A kiseskülli fatemplom oszlopos tornáca vésett díszítményeivel sajátos keveréke a reneszánsz indáknak és a gótikus fűrészfogszerű vésetnek.

Az erdélyi román fatemplomok alaprajza a bizánci és a csücsíves stílus egyesítése; többnyire a tiszta nyugati alaprajzba és felépítésbe illesztik be az ortodox egyház előírta templomelrendezést. Ennek beszédes bizonyítéka volt a Türeből a bukaresti falumúzeumba szállított fatemplom. A XVIII. század végén épült tölgyfából, és iskolapéldáját mutatja a bizánci és a gótikus stílus egyesítésének. Nyújtott, nyolcszög alaprajzú építmény. A boronafalainak összemetsződése által kialakult rönkvégek nemcsak szerkezeti elemek, hanem a templom díszítését is szolgálják. Az alulról felfelé szélesedő trapéz alakú végződésük tagolják a felületet. Toronykiképzése jellegzetesen kalotaszegi: négy fiatoronnyal és a torony alsó részének szerves egészét alkotó kilátóval.

A felsőföldi, a kiseskülli és a türei fatemplom közül egyik sem szolgai utánzata a másoknak. A történeti stílusok hatása jól látható rajtuk, a nép alkotó művészezte lépést tudott tartani velük, kereste a szépet és célszerűt. Közélebről megvizsgálva e fatemplomok alaprajzi elrendezését, eredete a mővidéki parasztházakra vezethető vissza. Kivétel a szentély, amelynek kialakítását a szertartás írta elő. Ennek nagyon ötletes megoldását tükrözi a felsőföldi templom szentélye, amely nem képez külön átmenetet a csarnok és a szentély között. A XVIII. században épült templomoknál megjelenő tornác vagy azt helyettesítő porticus a falusi házaknál is látható, csak sokkal egyszerűbb kivitelben. A mővidéki vagy más táji kapuk igényesebb formában való kivitelezése nem egy templom bejáratának díszét alkotja. A templom bejáratát díszítő kötélfonat megtalálható a kapufel-

fákon is. A nép fafaragó mesterei az ősök kialakította díszítőmotívumokat felhasználják, és elképzelésük szerint változtatnak rajtuk, vagy eredeti formában megőrzik őket. (Erre jellegzetes példa Diószegi Péter és István kőfaragók, akiknek keze alatt a klasszikus akantuszlevelek ujjas, karéjos, lapu- vagy káposztalevelekké alakulnak.) A templomtorony tartozéka, a körülövező kilátóerkély és csipkézett mellvédje nemcsak díszítőelemek, hajdan gyakorlati szerepük volt: őrhelyül szolgáltak.

A kötélfonat és a hozzá társuló fűrészfogazatú véset nemcsak a templomot körülövező díszítés, hanem a kapu vagy ajtó keretének elmaradhatatlan tartozéka; mint díszítőelem, jelentős szerepet töltött be többféle mintázatban, sokszor mértani jellegű szegélyéki tmény, amely a középkori román stílusban a változatos fűrészfogszerű, szalagos kötelékszerű hornyokból álló kapubéletek formájában fordul elő. Pompás kapubéletek igen jellemző emlékeit őrizte meg a román nép fatemplomain, ajtókeretein. Legszebb példa erre a belényesi templom művészi kidolgozású ajtóbélete.

Érdekes díszítőelem fedezhető fel az apahidai fatemplom ajtókeretén. A félköríves záródású ajtónyílás keretét képező mértani elemekből alkotott, vésett szegélydísz és egyszerű kötélfonat által lezárt mezőt reneszánsz indák és virágok díszítik. A keret alsó részét két stilizált virágrozetta alkotja. Az ajtó záradékát jelentő pajzsmezőben cirillbetűs felírás a templom építésének idejét jelzi: 1800.

A fatemplomok tornyát övező erkély mellvédjének mása nemcsak a falusi házak tornácát díszíti: azok deszka oromfalain is megtalálható, csipkézett, fűrészelt, egyszerű vagy díszes formában rásimul az alatta levő fal felületére. A díszítőművészet céljaira a fa kiválóan alkalmas. Ezt láthatjuk a népi építményeken. Bámulat, hogy egyszerű eszközökkel — fejsze, véső, fűrész — milyen szép és művészi alkotásokat hoztak létre. A zsindegy bizonyult a legmegfelelőbbnek fedésre, mert íves felületek is könnyen lefedhetők. Díszítőelemként is alkalmazták, aminek bizonyítéka, hogy számtalan változata (szögletes, íves, taréjos) mint finom pikkely fedő építményt. (A zsindegy sorok befejezésének díszítése egyébként érdekes külső kölcsönöz a fedélnek. Ez a fedőelem könnyen előállítható, cserélhető, helyi erőforrásból származó anyag. Mikor az idő patinája bevonja, hozzáidomul az öreg templom arculatához.)

Egybevetve a leírtakat, megállapítható, hogy fatemplomaink alapvetően a gótika szerint alakultak ki, némelyiken azonban a boltíves stílus is nyomokat hagyott. Ezeket a gót jelleg felemésztette, csak rejtve akadunk rájuk. Ilyenek az ajtó szemöldökfái, az ablakok ívelt hajlása, a dongabolt. Nem tudjuk, miért nem alkalmazták e téren is a csúcsívet, amely a fedél alakjával jobban egyezett volna, nem beszélve a könnyebb kivitelről. A fából készített dongaboltozat sztatikai és szerkezeti szempontból is nehéz feladat elé állította építőit. A gótot még a reneszánsz sem tudja kivetkőztetni eredeti formájából, bár rá-rábukkanunk egy-egy apró részletre, amely kísérletet tesz ebben az irányban. Ilyen a tornác és az erkély ívezetén a tulipán és az indás levéldísz. A barokk is felvonul néhány helyen hólyagos vagy hagyma alakú toronysisakjaival, de a gót stílus összhangját nem tudja megtörni. Közél négy évszázad alatt négy történelmi stíluson ment át a fatemplom, mindegyik ragasztott reá a maga stíluselemeiből valamit. Ma már az elmúlás felé közeledik, és vele a gót stílus utolsó alkalmazásától búcsúzunk.

Az egykori magyar (református, unitárius) fatemplomok közül ma keveset találunk. Sok helyütt már a tatárjárás mindent felperzselő pusztítása után köegyházak épültek a fatemplomok helyén. De még vannak nagyobb számmal fatornyaink. Ezek a tornyok a preromán hagyaték fatechnikájával együtt a félköríves és csúcsíves stílus emlékeit is őrzik. Nagyobbbrész protestáns templomokhoz vagy templomok mellé emeltek haranglábat a XVII—XVIII. században, amikor nem építettek a templomoknak új tornyot a háborúk során elpusztultak helyébe.

Kalotaszeg vidékén messziről integetnek felénk a hegyoldalról a különös alakú fatornyok az alattuk körülfutó erkéllyel, efelett a négy sarkán kuporgó fiatoronnyal, s középen keskeny, hegyes fasisak nyúlik az ég felé. A kalotaszegi templomnak megvan a maga jellegzetes alaprajza, pontos elrendezése, sajátos díszítőelemei, anyaga, színezése, tér- és árnyhatása. Különbözik minden más vidéki templomtípustól. Mint ismeretes, a kalotaszegi román fatemplomok egy részéről tudjuk, hogy evidéki mesterek építették.

A népművészet emlékmegőrző hajlamára jellemző, hogy a kőtemplomok szerkezetét, díszét átvitték a fába. Ennek beszédes bizonyítékai még a XVIII. század derekán épült fatemplomok is. Napjainkban ezekből csak egyet-kettőt ismerünk. Az Udvarhely vidéki Kecsetkisfaluban s az Avass vidékén levő Túrterebesen lévő

(ez utóbbi az 1974. évi műemlékösszeírásban szerepel). Fatemplomok épültek Szilágy megyében, Székelyföldön és Kolozsváron is. Azonban ezekből már hírneműdől sem maradt egyéb a tornyoknál, haranglábaknál. Fatemplomaink boronafalás építmények, kivéve a Szilágy megyeieket, amelyek részben paticsfalúak (tartóoszlopok közé font sövény, kívül-belül sártapasztással). Ilyen fatemplomok épültek az írásos dokumentumok tanúsága szerint Vicsán, Benedekfalván, Szamosúj-lakon (1699), Szamosudvarhelyen (1808), Erkedén (1751), Baksán, Völcsökön (1753—1787). Adatok alapján kitűnik, hogy a völcsöki „fatemplom a toronnyal egybekapcsolt” volt, míg a többiek mellett külön állott a harangláb. A vicsai templom oldalfala patics, az erkedei fatalpra épült, és hasonló szerkezetű volt. A vicsai elpusztult egyházközség templomát a XIX. század elején Bősházára költöztették át. A vérvölgyiek templomát pedig a kőtemplom építésekor (1798) egyik közeli román község, Cioara, vásárolta meg és szállította el. A kiscsányi egyház jegyzőkönyve szerint 1754-ben a zseni mezőn állott fatemplomot „sok ökrök vonása által” mai helyére vontatták. Sajnos, ezekről a templomokról sem rajz, sem fénykép nem maradt fenn. Milyenszerűkről csak következtetni lehet a megmaradt haranglábak és a környékbeli román fatemplomok alapján.

Kevesen tudják, hogy Kolozsváron a mai Lenin úti református „kétágú templom” háta mögött (a jelenlegi teniszpálya helyén) 1672-ben épült fatemplom állott. Valószínű, hogy a régi fatemplom mennyezetét Gyalui Asztalos János szép reneszánsz munkái díszítették. A régi templomból csak az 1720-as évekből származó stallumok (padok) és az orgonaszekrény (1770) maradványai láthatók, amelyek reneszánsz hagyományokat őriznek.

Szilágyságban volt a legtöbb tölgyfa-harangtorony, számszerűleg jóval megelőzve Ermelléket, Szatmárt és a fatornyokról híres Kalotaszeget vagy a Kis-Küküllő mentét is.

A harangtornyok szilárdságának biztosítója, hogy magasságuk nemigen terjed túl az alapszélesség háromszorosán. Csodálatra méltó ez a torony helyes arányaiban kifejezésre jutó összhang. Kalotaszegen, a Szilágyságban, a Maros mentén, Székelyföldön még láthatók ilyen haranglábak, de jó néhány már javításra szorul.

Jellegzetessége ezeknek az ácsmunkák tudományát rejtegető tornyoknak, hogy formailag hasonlítanak egymáshoz, azonban mindegyiknél valami újat és érdekeset fedezünk fel: a vidék népművészetének jegyeit.

A toronyfedél többnyire két gúla összetételéből alakul ki. Az alsó négyoldalú gúla alapjával a harangszék padlásán nyugszik, oldalhajlása 45—60° között változik. Erre jön a magas sisak szabályos nyolcszögű alapon, amely abból a négyszögből formálható, amelyet a toronylábak felső végeikkel határolnak. A nyolcszöget lehet élével és lehet oldalával az alapnégyszögre beállítani.

Lényegében minden haranglábunk ez a felépítési formája. A román fatemplomoknál a harangház és a toronyerkély visszafejlődést mutat, amennyiben itt a harangokat pótolta a tóka (kereplő). Napjainkban is láthatók még haranglábak Kalotaszeg környékén: Ketesden, Bikalon, Vistán, Farnason, Kiskapuson, Nagypetriben; a Szilágyságban: Krasznarécsén, Szamosárdon; a Maros mentén: Mezöcsáváson, Kölpényben, Enyedszentkirályon, Borbándon; Udvarhely megyében: Kűsmődön, Bögözön; a Szamos völgyében: Ormándon; a Küküllő mentén: Süllýen; Kovászna megyében: Sepsikálnokon stb. Kivitelezésüket illetően a kezdetleges szerkezettől a bonyolultabbakig hosszú idő volt szükséges, hogy a fejlődés folyamatának útját megtegyék, és eljussanak a templomtestbe szervesen beépített toronymegoldásig. Ezek a haranglábak jórészt tölgyfából épültek, mert ez az anyag legtöbb helyen kéznél volt, és a legjobban bírja az idő vízontagságait. A szerkezeti elemek egymáshoz való rögzítése faszegekkel történt. Ugyanezt használták zsinyledfedésre is.

Elemezzük a faépítmények stílusjegyeit.

A Kalotaszeg környékiek a templomtornyok jellegzetességeit viselik magukon: magas sátorteret, a sarkokon a négy evangélistát jelképező fióktornyokkal. A toronytestet körülövező erkély mint új elem jelenik meg a haranglábakon. Ennek gyakorlati szerepe azonos volt az egykori vártornyok erkélyeivel. Sajnos, olyan ősi fatorony, amelyen az erkély a maga eredetiségében megvolna, ma már nincsen, ellenben a régi kőtoronyoknál még felfedezhetjük az erkélyt eredeti formájában. A tornyoknál alkalmazott erkélyeknek rokona a kalotaszegi házak tornáca, egyenes záródású nyílással vagy a talpgerendát hordó oszlopok hónaljfaival kialakított trapéz alakú nyílással, faragott oszlopokkal, csipkézett mellvéddezzel, tal, a gerendávegeken levő klasszikus elemekkel.

A bikali harangláb szerkezeti megoldása szempontjából említésre méltó, hogy nyolc lába közül csak kettő megy fel a fedélpárkányig, míg a többi a harangszék

alsó padlásgerendáiban végződik. Ezáltal a harangház szabadabbá lesz, de ez a megoldás a tető szilárdságát csökkenti. A torony tengelyében levő főoszlop (császárfa) és a két toronyláb közé állított külön szerkezeten lógnak a harangok. A torony magassága 20 méter. A bikali torony eredeti árkádjait eltüntették. Ez arra enged következtetni, hogy az átépítéskor megspórolták, és helyette a sokkal könnyebben kivitelezhető trapéz alakú nyílást készítettek, amit maga a szerkezet hozott létre. A vihargerendák kötésének megváltozása kétségtelenné teszi, hogy a torony két renováláson ment át. Az első szerkezeti változtatás volt, a második stílus szempontjából érintette az építményt. A torony építési idejét semmi írott adat nem határozza meg, így a tölgyfa anyagának patinája alapján próbálták korát megállapítani, s 250-300 évre becsülték.

A farnasi fatorony szabadon áll a cinterem egyik szögletében. Kőalapzaton nyugvó, egyszerű, de nagyon helyes szerkezetű építmény. A toronytető keitős sisakból áll. Az alsó szabályos négyszög alapú gúla, 45°-os oldalhajlás-szöggel. A felső szabályos nyolcszög alapú magas gúla. A toronyfiókok hiányoznak, valamint a toronyerkély mellvédjéről is a szokásos csipkedísz. Az erkély feletti nyílások félkörívesek, szépen faragott oszlopokkal, a talpgerendába csapolt hónaljfék ívesen készültek, miáltal a talpgerendába való bemetszéssel együtt félköríves nyílásokat képeztek. A körívet három kis pálcátag díszíti, a záradék és a 45°-os metszőszögek irányában. Érdekes megfigyelést tehetünk a kő-architektúrának fába való átvitelére. Az erkélyt lezáró könyöklődeszka díszesen tagolt. Semmi fölösleges dísz nincs rajta, még a toronytest is zsinдели helyett függőleges irányban elhelyezett deszkával van borítva. Kis ablaknyílása ad némi világosságot a torony testében. A ketesdi torony közvetlen érintkezésben áll a templom nyugati falával, anélkül hogy a toronyfalj fedelével összeépítették volna. Nagypetriben a fatorony egy régi XVI. századbeli templomtorony mellett áll. Itt az erkély nélküli fatorony ősi mintáját láthatjuk.

A mezősávi harangláb zömökebb, nem olyan karcsú, mint kalotaszegi társai. Formailag és szerkezeti megoldásban is más felfogásban épült. A tulajdonképpeni toronyláb s a körülötte levő erkély hiányzik, illetve a torony alatti térben nyert elhelyezést. A nyolcszög alaprajzú torony talpgerendáit az oszlopokba dolgozott gyámgerendák hordják. A kilátónyílások alakja is hasonló a torony alaprajzához. Nyolcszögű, amit a koszorúgerendába csapolt hónaljfékötések és a vihargerendák felnyújtása révén értek el. A négy fióktorony itt is díszes a haranglábunk.

A kölpényi harangláb talán egyike a legegyszerűbb kivitelű építményeknek. Csonka gúla alakú fedelen nyugszik a zárt félköríves záradékú nyílásokkal tagolt kilátó, deszkamellvéddel. A függőleges irányú deszkázat kitölti a nyílások feletti szabad teret is. A torony magas, sátorotós építmény. Az ormándi harangláb öreg építménye derékvastagságú tölgyfagerendákból összeróva, megrokkant állapotban várja kijavítását. A sepsikálnoki öreg harangláb szerkezeti felépítése és formája hasonló a mezősávihoz. Érdekessége, hogy az X alakú viharfékötések itt a koszorúgerendákat hordják, amelyekbe a gyámgerendák vannak becsapolva. A vázszerkezet nyolcszög alakú nyílásokat és ezek feletti térben téglány alakúakat képez (fióktoronyok nélkül). 1962-ben lényegesen átépítették, régi formáját majdnem teljesen elvesztette. Említésre méltó, hogy a siklói harangtorony fedele már barokk toronysisakkal épült, hasonlóan a borbándi is. Enyedsehtkirályon a templom közelében levő harangláb 1730 körül készült, kivitelezés és forma szempontjából a többi haranglábbal azonos építmény.

Haranglábaink építőit nem ismerjük; kivétel a kiskapusi, amelynek építési ideje 1895, mestere Bot Márton. A krasznarécei harangláb a felirat szerint 1754-es: Pap Tamás és Nagy Mihály készítette. A szamosardói harangláb építésének ideje 1726, a vistai toronyé 1760. A vistai toronyláb alatti területen régi sírköveket őriznek. Ezt követhetnék más falvak is pusztulóban levő kopjafáink megőrzése céljából. Székelyföldön, Nagyajtán a templom előterét használták erre a célra.

A fatorony nem hivalkodik olyan díszítőelemmel, amelyet ne a szerkezete alakított volna ki. Nem túri, hogy rárakásokkal vagy álcázásokkal tegyék széppé. A leggyakrabban elforduló díszítőelemeket az építő, faragó mester művésze hozta létre: a könyöklőket (hónaljfékat) a lábakon íves pillangószárnyas alakra vágják ki, a faszegkek fejeit szabadon hagyják, berovásokkal díszítik. Az erkély legsajátosabb ékessége a toronynak, de mégsem fölösleges, mert elősegíti a kilátást, és a toronyházat jelentékenyen megnagyobbítja. Emellett oszlopos árkádjával, csipkésen tagolt mellvédjeivel a fedél és a toronytest átmenetét építészeti formákkal gazdagítja. A szépen faragott kis konzolok, amelyek a kiálló gerendavégeket alátámasztják, ritmikusan beosztva, újabb átmenetet közvetítenek

a függőleges és a vízszintes vonalak közt. A fiatornyok változatos formáikkal, mint ismétlődő elemek, a fedélhajlást hatásosan kitöltik; talán az egyetlen olyan motívumot jelentik a tornyon, amelynek sem szerkezeti, sem gyakorlati szerepe nincs: díszítőelem. Szinte hiányérzetet keltene, ha a magas torony lábainál nem húzódnának meg a fióktornyok. A szögletes, íves, taréjos végződésű zszindelyek is a népművészet alkotásai. Próbálták is zszindelyt cseréppel, bádoglemezzel helyettesíteni, de gyakorlatilag nem vált be. Nem beszélve arról, hogy a harmóniát is megbontotta. Egyéb csillogást nem tűr magán a fatorony, mint a bádoggombot a csillaggal vagy a kereszttel.

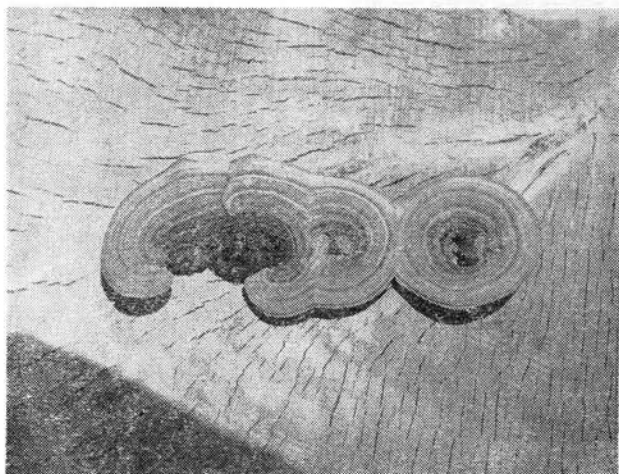
E tornyok a nép művészeinek szaktudását, arány- és szépészeti érzékét mutatják. A mai kor szakembereinek is tanulságul szolgálhatnak, hogyan kell a szerkezeteket az anyag tulajdonságainak megfelelően alakítani. Bámullattal tekintünk ezekre a 200-250 éves tornyokra, és csodáljuk alkotóiknak a gyakorlati statikát ismerő tudását.

A népi építkezésben is vannak átmeneti formák. Jellemző példa erre, hogy az Arad megyében levő fatemplomok közül kevés azoknak a száma, amelyeknek gúla alakú fedelük van, mert a török hódoltság után barokk stílusban épültek. Hasonlóképpen gótikus fatemplomok ugyancsak barokk vagy rokokó jellegű képállványa, gyertyatartója jelenti az új divatú stílus térhódítását.

Más népeknek is vannak fatemplomaik, de ezek a népre jellemző kultúra és stílus jegyében, a vallás követelménye szerint épültek. Az erdélyi fatemplomok sajátosak, minden más vidékétől eltérő stílus jegyeit viselik magukon. Erdély a történelmi stílusok találkozáshelye. Itt a kialakult kultúrák és vallások az együtt élő lakosokkal létrehozták azt a stílusötvözetet, amely a vidéket és a helyi adottságokat tükrözi. Mások a román fatemplomok Biharban (sokkal egyszerűbbek, mint Kolozs megyében) vagy Máramaros környékén, nem említve a Moldvában levőket, s mások a magyar faépítmények.

Erdély nemcsak a stílusoknak adott találkozót, de a nép művészei saját elképzelésük szerint teremtették meg azt, ami csak Erdélyben honosodott meg; a bizánci és a csúcsíves stílus ötvözetéből kialakult a népi félköríves és a gótikus. Erdély nemcsak átvette, de át is alakította a történelmi stílusokat, így született meg az erdélyi reneszánsz és barokk.

A gótikus templomtorny, lábánál meghúzódó fióktornyaival, Kalotaszeg számos templomán megvan, de felfedezhető a szász lakosságú városokban is, sőt az egész középkor német nyelvterületén. De ha a német tornyokat megfigyeljük, könnyen megállapíthatjuk, hogy más jellegűek, mint Körösfő vagy Valkó tornyai. Kifejezésbeli különbségük okait és formai eredetét az alkalmazott anyagok különbözősége magyarázza.

Abrahám Jakab: Évgyűrűk